

Was Wittgenstein een Davidsoniaanse taalfilosoof of een anti-realist?

Vtfes219.doc / Norbert van Ettinger / 0244236 / paper 2 / Voortgezette taalfilosofie / jan. 2006

Inleiding

De titel doet vermoeden dat Davidson een realist was. Alhoewel hij door sommige critici bij het kamp van de anti-realisten is ingedeeld, wordt hij door Dummet inderdaad tot realist gerekend^A. Een van Dummet afkomstige formulering van wetenschappelijk realisme luidt;

“Een realist (m.b.t. een gegeven theorie of discours) is van oordeel dat (1) [semantisch realisme juist is, m.a.w.] de zinnen van de theorie waar of onwaar zijn; en (2) datgene wat ze waar of onwaar maakt iets externs is – dwz. niet (in het algemeen) onze sense-data, de structuur van onze geest, of onze taal, etc.”^B

Deze typering zou van toepassing kunnen zijn op Davidson. Realisten menen dat we in ons kennen (met name in de wetenschap) een representatie hebben van de wereld die redelijk goed correspondeert met hoe de dingen in de wereld werkelijk zijn. Wetenschappelijk kennis wordt daarbij gecommuniceerd in de vorm van beweringen in vak-, formele-, en omgangstaal. Het zijn betekenis­theorieën die trachten een taal­filosofisch model te geven van de achterliggende mechanismen die ons in staat stellen de wereld te representeren in taal en denken.

Maar de functie van omgangstaal is natuurlijk veel omvattender dan het genereren van wetenschappelijke beschrijvingen en beweringen. Dat is dan ook waar de kritiek van Wittgenstein op de betekenis­theorieën van veel (taal)filosofen op neer kwam; door zich teveel te concentreren op slechts één van de functies die taalgebruik heeft, die van het beschrijven of beweren, zien ze veel over het hoofd. In dit paper is dat één van de aspecten die aan de orde komen.

Doel van dit paper is om te kijken of we Wittgenstein kunnen classificeren als Davidsoniaanse- dan wel anti-realistische taal­filosoof. Ik besteed daarbij o.a. aandacht aan de driehoeksrelatie taal-denken-werkelijkheid in de betekenis­theorieën van Wittgenstein en Davidson. Die relatie bepaald mede of we de filosofen als realist of antirealist kunnen classificeren. Dat laatste is mijn neven­doel. Naast de betekenis­theorieën van de genoemde filosofen zal ik aan het eind nog enige aandacht besteden aan die van Dummet. Als Antirealist heeft Dummet, met name Davidson's semantisch realisme^C onder vuur genomen. Hij meent dat het betekenisloos is om te praten over waarheden die op geen enkele manier kunnen worden geverifieerd. Voor Davidson is semantisch realisme cruciaal, daar hij een waarheids­conditionele semantiek verdedigt. Voor Dummet is de betekenis­theorie belangrijk, omdat hij meent dat het vooraf dient te gaan aan logica en metafysica¹.

De opzet van het paper is als volgt : Ik begin met het weergeven van de hoofdlijnen van Wittgensteins taal­filosofische visie, gevolgd door die van Davidson. Vervolgens vergelijk ik de visies onderling. Aan het eind geeft ik nog een korte beschrijving van Dummet's betekenis­theorie, gevolgd door een vergelijking met die van Wittgenstein, en sluit af met een conclusie. Daar Wittgenstein een belangrijke evolutie (sommige spreken van een breuk) in zijn filosofische opvattingen heeft laten zien, maken we een onderscheid tussen de vroege Wittgenstein behorende bij de *Tractatus* en de latere Wittgenstein zoals in zijn werken *"The Blue and Brown Books"* en de *"Logische Untersuchungen"* is uitgekristalliseerd. Spreek ik over Wittgenstein dan bedoel ik daarmee de latere Wittgenstein, tenzij ik anders vermeld.

¹ De meest belangrijke thema's van Dummet's eigen filosofie betreffen metafysica en taal­filosofie, en met name de manier waarop ze onderling zijn gerelateerd. De metafysische kwestie waarop Dummet zich met name toelegt is de vraag in welke mate realisme houdbaar is. Dummet neemt als een belangrijke ingrediënt van een anti-realistische positie de verwerping van het principe van bivalentie van de klassieke logica. Metafysische kwesties hebben derhalve consequenties voor logica. Aan de andere kant is de vraag welke logica correct is, een vraag die een betekenis­theorie moet oplossen. Derhalve beweert hij dat de correcte wijze om deze intergerelateerde vragen te benaderen is beginnen met een betekenis­theorie, en wanneer dit geregeld is kunnen we de logische en metafysische vragen behandelen. [Dictionary of Philosophy, Penguin, pp 153]

De karakteristieken van de taal filosofische opvattingen van Ludwig Wittgenstein

• De vroege Wittgenstein en de Tractatus

Gedurende zijn hele carrière heeft Wittgenstein zich beziggehouden met het bereik en de beperkingen van taal, en de consequenties die hier voor de filosoof uit voortvloeien. (die is tenslotte een gebruiker van gewone taal). In die carrière zijn twee fazen te herkennen waarvan de Tractatus de eerste belichaamt. Hierin wordt een theorie ontwikkelt over de verhouding tussen taal en werkelijkheid, de zgn. "picture theory of meaning", welke is op te vatten als een afbeeldingsrelatie. *"De wereld is alles wat het geval is" [T1]^P en "De wereld is de totaliteit van de feiten, niet van dingen" [T1.1].* Feiten kunnen complex zijn, maar de theoretische begrenzing van de analyse zijn de atomaire feiten. *"de wereld valt uiteen in feiten" [T1.2],* en deze feiten zijn wederzijds onafhankelijk, *"iets kan het geval zijn of niet het geval zijn, en de rest kan hetzelfde blijven" [T1.21].* De feiten waarover Wittgenstein spreekt zijn de connecties tussen zaken en dingen in de werkelijkheid. De linguïstische tegenhangers van de atomaire feiten zijn de atomaire proposities, welke zich tot de atomaire feiten als afbeeldingen ervan verhouden. Een propositie is een afbeelding van feiten. Complexe proposities, analyseerbaar in atomaire proposities corresponderen qua logische structuur met de feiten in de werkelijkheid. Alle complexe proposities zijn waarheidsfuncties van atomaire proposities, in de zin dat hun waarheidswaarde volledig wordt bepaald door de waarheidswaarde van de er uit samengestelde atomaire proposities. De atomaire proposities hebben geen waarheidsfunctionele structuur. Ze verwijzen direct naar buitentalige atomaire feiten. De afbeeldingstheorie schetst dus een één op één verhouding tussen taal en werkelijkheid.

Wittgenstein eindigt zijn Tractatus met; *"..Hij die mij begrijpt,..moet om zo te zeggen de ladder omvergooien na erop geklommen te zijn...Hij moet de stellingen overwinnen, dan ziet hij de wereld goed" [T6.54]. "Van dat, waarover niet kan worden gesproken, moet men zwijgen."*[T7].

De globale strekking van de Tractatus is dat de betekenisvolle zinnen van onze taal uiteenvallen in beschrijvingen van empirische feiten en tautologieën (wiskundige en logisch relaties). Over al het andere, dus ook filosofische kwesties (met inbegrip van zijn eigen werk) moet men zwijgen. Filosofische problemen, zijn pseudo-problemen, welke door taalanalyse geëlimineerd moeten worden. Wat de semantiek en syntaxis betreft; woorden hebben alleen betekenis in de context van de zin en betekenisvolle zinnen verwijzen naar een stand van zaken in de werkelijkheid. De in de Tractatus weergegeven visie valt grofweg samen met Russel's logisch atomisme. Echter waar Russel meende dat de omgangstaal hopeloos tekortschoot en de ontwikkeling van een formele kunsttaal de enige oplossing zou bieden om alle onzin te kunnen ontmaskeren, zei Wittgenstein *"Alle volzinnen van de omgangstaal zijn daadwerkelijk zoals ze zijn, logisch volkomen geordend.."*[T5.5563].

De visie in de Tractatus kan worden gekenmerkt als (semantisch) realisme². De Tractatus geeft een uniforme beschrijving van de essentie van taal (welke indien betekenisvol gebruikt een logische afspiegeling is van de geponeerde onafhankelijk bestaande externe wereld) en de methode waarlangs het bereikt werd is een logische analyse die gebruik maakt van traditionele bipolaire logica. De afbeeldingstheorie van de Tractatus valt echter te classificeren onder het mentalisme (waarover zo meer), hetgeen betekent dat er sprake is van een innerlijk abstractietraject van sense-data naar idee. Dit betekent dat Wittgensteins theorie volgens de typering van Dummet onder het wetenschappelijk anti-realisme valt Wittgenstein, die meende na zijn Tractatus te hebben geschreven, dat over de filosofie daarmee alles wel gezegd was wat er over te zeggen viel, trok zich in 1920 terug uit de beoefening ervan.

• De tweede periode van Wittgenstein

Maar in 1929 keerde hij terug in de filosofie. Hij publiceert in dat jaar *"Some Remarks on Logical Forms"*^E. Wittgenstein gaat hierin het logisch atomisme aan een nader onderzoek onderwerpen.

² Kan naast semantisch realisme (bivalentie van waarheidswaarde), ook gekenmerkt worden als metafysisch realisme (er wordt een onafhankelijk bestaan van objecten, stand van zaken en feiten in geponeerd), en een epistemisch realisme (we kunnen kennis hiervan krijgen).

Het logisch atomisme opperde de mogelijkheid om alle proposities van de (omgangs)taal als waarheidsfuncties van (een logische conjunctie van) atomaire proposities te analyseren. Daarin zijn atomaire propositie geen waarheidsfunctie, maar vormen een link met de externe wereld; *"they reach up to reality"*.

De syntax van de omgangstaal, *"welke ons vertelt in welke verbindingen woorden ons betekenis geven"*, is niet perfect, dwz. sluit op niet geheel adequate wijze niet-betekenisvolle structuren zoals "rood is hoger dan groen" uit. Het zijn volgens het logisch atomisme de atomaire proposities waar we moeten zoeken willen we een juiste constructie van onze woorden uit symbolen begrijpen, aldus Wittgenstein. Het zoeken is naar de aard van de projectie van de feiten (in de werkelijkheid) op de subject-predikaat, en relationele vormen van de taal. *"Deze vormen zijn de norm van onze taal waarin we op zoveel verschillende manieren onze zo verschillende logische vormen projecteren"*.

Wittgenstein betoogt dat in de logische analyse voor de presentatie van de werkelijke feiten, in de structuren van de atomaire proposities getallen (corresponderende met gradatie) moeten worden ingevoerd. Dat is eenvoudig in te zien wanneer we ons gezichtsveld rasteren in "pixels" welke corresponderen met atomair feiten. *"het is duidelijk dat deze beschrijving de juiste logische veelvoudigheid heeft"*. Het is nu in de analyse van visuele fenomenen dat we logische vormen ontmoeten die behoorlijk anders zijn dan de omgangstaal ons doet vermoeden.

Men zou kunnen denken dat een *"statement welke een gradatie van kwaliteit uitdrukt, kan worden geanalyseerd in een logisch product van enkelvoudige statements van kwantiteit en een voltooiend statement"* (zoals we in de omgangstaal vaak doen³).

Maar Wittgenstein toont aan dat dat in de analyse op atomair niveau niet lijkt te voldoen. Hij moet de door hem eerder ondersteunde idee dat atomistische feiten elkaar niet kunnen uitsluiten, herroepen. Er moet sprake zijn van wederzijdse uitsluiting van niet verder te analyseren gradatie-statements (de atomaire proposities). RPT & BPT, waarin R voor Rood, B voor Blauw, P voor plaats en T voor tijd staat, is een contradictie wanneer we de gebruikelijke waarheidstabel van de conjunctie hanteren. Aldus Wittgenstein. De waarheidstabel van de conjunctie behoeft hier aanpassing.

In het essay zou Wittgensteins ontluikende scepticisme t.a.v. het logisch atomisme kunnen worden herkent. De strekking van zijn betoog doet vragen rijzen t.a.v. de logische consistentie welke volgens de Tractatus aan de taal (en de werkelijkheid) ten grondslag zou (moeten) liggen. Is de (traditionele) logica wel de juiste afspiegeling van de relatie tussen taal en werkelijkheid? Wittgenstein lijkt de mogelijkheid van een logische analyse van talige uitdrukkingen te betwijfelen. En hij spreekt over vele projecties van de taal op de werkelijkheid. *"Deze vormen zijn de norm van onze taal waarin we op zoveel verschillende manieren onze zo verschillende logische vormen projecteren"*^F. Het paper lijkt de opmaat naar zijn aanval op de juistheid van het Augustiniaanse beeld van taal, en de zgn. uniformiteit van taal.

- **Wittgensteins aanval op het augustiniaanse beeld van taal**

In de periode die volgt, neergeslagen in *"The Blue and Brown Books"* ^G en "Logische Untersuchungen", en die uiteindelijk te boek zal staan als de periode van de latere Wittgenstein, wordt gekenmerkt door een aanval op het augustiniaanse beeld van taal en de presentatie van een alternatief. Het augustiniaanse beeld van taal, feitelijk de klassiek opvatting van taal waar ook de Tractatus onder valt, kent twee kenmerken. Ten eerste hebben alle uitdrukkingen een verwijzende functie: woorden verwijzen naar dingen in de werkelijkheid en zinnen (opgevat als complexen van woorden) staan voor situaties opgebouwd uit dingen. Het tweede kenmerk, wat ook wel mentalisme wordt genoemd, bestaat uit de idee dat de kennis van de betekenis van een uitdrukking kan worden opgevat als het ter beschikking hebben van een mentale representatie van de verwijzing van de uitdrukking: we begrijpen wat een uitdrukking betekent als we weten waar de uitdrukking voor staat en dat houdt in dat we beschikken over een mentale representatie van de verwijzing. In de empiristische invulling van het mentalisme leveren zintuiglijke ervaringen tijd, en ruimte gedifferentieerde "impressies" (Russel's sense data), als onmiddellijk object, en worden hieruit, via een proces van abstractie, de ideeën gevormd. Met betrekking tot de taal is de relatie tussen woord en idee dus een onmiddellijke en die tussen object en woord bemiddelt door het idee; de mentale representatie.

³ bijvoorbeeld; De inhoud van mijn broekzak is een bos sleutels en een aansteker en verder niets.

In zijn aanval op de augustiniaanse betekenisopvatting heeft nu Wittgenstein beargumenteert dat het postulaat van een idee, dat bemiddelt tussen de uitdrukking en de werkelijkheid, problematisch en inconsistent^H is. Hij stelt een alternatief voor waarin deze bemiddeling niet meer aanwezig is. De uitdrukkingen "betekenis" en "begrijpen van betekenis" moeten als consequentie hiervan anders worden opgevat.

Betekenis van een expressie, zo zegt Wittgenstein, benoemt niet een of andere mentale entiteit of iets in de objectieve ruimte. Betekenis van een expressie is de regel (conventie) van zijn gebruik.

Begrijpen van de betekenis van taaluitdrukkingen verwijst naar het kunnen tonen van "know how" m.b.t. het correct kunnen gebruiken van die uitdrukkingen, en niet naar het verkeren in een of andere mentale toestand bestaande in het kennen ("know that") van een z.g.n. aan de uitdrukking toebehorende mentale inhoud. Begrijpen van de betekenis van een uitdrukking is een vaardigheid; het is het correct kunnen toepassen van een regel voor het gebruik van die uitdrukking in de betreffende context. De term "begrijpen" benoemt die vaardigheid en niet een of andere mentale toestand.⁴

*"Frege ridiculiseerde de formalistische opvatting van de wiskunde door te zeggen dat formalisten het onbelangrijke ding, het teken verwarde met het belangrijke de betekenis. [...] Freges idee kan als volgt worden uitgedrukt; [...] zonder een betekenis, of zonder een gedachte zou een propositie een dood en triviaal ding zijn. [...] En de conclusie die men dan trekt is dat aan het dode materiële ding iets immaterieels moest worden toegevoegd, met eigenschappen die anders zijn dan louter symbolen, om het tot levend proposities te maken.... **maar als we iets zouden moeten benoemen wat het leven van het teken is dan is het zijn gebruik.** [Wittgenstein 1958]"*

Wanneer filosofen onderzoek doen naar betekenis van woorden en zinnen, moeten ze niet op zoek gaan naar een of andere mentale entiteit, doch moeten ze kijken naar de enorme variëteit aan toepassingregels van woorden en zinnen, in hun uiteenlopende wijzen van gebruik. De betekenissen van woorden en zinnen kunnen niet beschreven worden los van het gebruik. Ze hebben alleen betekenis dankzij het gebruik dat we ervan maken. In dit verband introduceert Wittgenstein ook het taalspel (de context van taalgebruik verweven met allerlei andere aspecten van menselijke activiteit) in voorbeelden waarin hij toont hoe binnen zo'n taalspel de regels voor het correcte gebruik van woorden zijn vastgelegd. Een woord heeft dus geen uniforme betekenis, maar varieert met de regels van het gebruik behorende bij de context waarin het woord wordt gebruikt. Door ons slechts te concentreren op één van de functies die taalgebruik heeft, het beschrijvende en beweerende karakter, zien we veel over het hoofd. We moeten dus oppassen niet verleid te worden al de uiteenlopende gebruikswijzen behorende bij de verschillende taalspelen, tot één fundamentele gebruikswijze te herleiden.

Waar de Tractatus een uniforme beschrijving van de essentie van taal bood, en dit door middel van een logische analyse bereikte, is dit idee nu geheel door Wittgenstein verlaten. In plaats daarvan moeten we alleen naar voorbeelden van verschillend taalgebruiken kijken en beschrijven wat we zien. Als we dit nu ter harte nemen en zijn aanpak toepassen op de betekenis van het woord "waar", zouden we dan als we het gebruik van dit woord in alle verschillende taalspelen bekijken, één uniforme betekenis (functie) er van zien? Zou dat een vereiste moeten zijn voor Davidson's waarheidsconditionele semantiek, waarin waarheid een cruciale rol speelt?⁵

De karakteristieken van de waarheidsconditionele semantiek van Donald Davidson

Net als Wittgenstein accepteert Davidson ook niet het augustiniaanse beeld dat betekenis identificeert met mentale representatie. Hij tracht juist in zijn betekenisstheorie intensionele

⁴ Bij het leren van een regel voor het gebruik van een expressie is er geen sprake van kennisoverdracht in propositionele zin van een weten dat, maar wordt (door voordoen) een weten hoe overgedragen.

⁵ De vraag is of dat een vereiste is? Het woord "waar" mag immers niet voorkomen in de objecttaal van een T-theorie. Ik kan het niet helemaal overzien maar ben geneigd te denken dat voor een goed functioneren van de T theorie, het voor-waar-houden een van de context onafhankelijke constante functie moet vervullen.

begrippen als "*betekenis*", of "*Sinn*" te vermijden. Hij doet dit door de waarheid als uitgangspunt te nemen en vat verwijzing op in termen van waarheid. Zo is de betekenis van een triviale zin; de maan is rond, gelegen in de voorwaarden waaronder de zin waar is, namelijk dat de maan inderdaad rond is.

Feitelijk zegt hij dat betekenis niets ander is dan waarheidscondities. Waarheid heeft het primaat. Als we bijvoorbeeld betekenis gelijk zouden willen stellen aan verwijzing, dan zouden we om de verwijzing van een beschrijving te bepalen, moeten nagaan welk (uniek) object x , de in de beschrijving gebruikte eigenschappen heeft. Dus van de beschrijving "de F " moeten we eerst vaststellen of $F(x)$ waar is. Hier zien we nog een tweede aspect van Davidson's semantiek, namelijk dat de zin dus noodzakelijk de primaire analyse eenheid is van betekenis. Dit is typerend voor zijn holistische opvatting van taal. In een essay "Truth and Meaning"¹ presenteert Davidson als de uitkomst van een redenering, dat een waarheidstheorie tevens een betekenisstheorie is.

De kern van zijn betoog is de volgende; "*Een bevredigende betekenisstheorie moet een verantwoording geven voor de wijze waarop de betekenis van zinnen afhangt van de betekenis van woorden*", m.a.w. compositionaliteit⁶. Tenzij zo'n verantwoording kan worden gegeven kan nooit het creativiteitsaspect worden verklaard; dwz. dat we in zo'n korte tijd zoiets als een oneindige entiteit als een taal kunnen leren. We moeten er dus vanuit gaan dat de taal een eindige recursieve structuur⁷ heeft. Dit aspect van leerbaarheid neemt Davidson in zijn essay als uitgangspunt. Hij vraagt zich af hoe zo'n theorie er uit moet zien.

Een extensionele theorie waar de woorden van taal betekenis hebben, en de betekenis van zinnen daaruit zijn opgebouwd, zal niet voldoen daar deze circulair⁸ is. Een beroep op betekenis in combinatie met compositionaliteit levert volgens Davidson dus niets op.

Als zinnen voor hun betekenis niet afhankelijk zijn van de betekenis van hun delen lijkt dit te wijzen op een holistische visie op betekenis. "*Als zinnen voor hun betekenis van hun structuur afhangen, en we begrijpen de betekenis van elke item in de structuur alleen als een abstractie van de totaliteit van zinnen waarin ze voorkomen, dan kunnen we de betekenis van elke zin (of woord) alleen geven, door de betekenis van alle zinnen in de taal te geven.*"⁹ Wat we (in een eerste gedachte) van een betekenisstheorie zouden willen is dat zo'n theorie elke zin moet associëren met een betekenis. Dus een theorie die voor elke zin S een uitspraak van de vorm "*s betekent m*" moet opleveren. (waarin " s " een structurele beschrijving is van de zin S , en " m " de naam van een betekenis).

Maar dat is ook niet voldoende daar uit een naam voor de betekenis niet de interne structuur valt af te lezen. Als we dat echter vervangen door "*s betekent dat p*" waarin " p " een zin is met dezelfde betekenis als " s ", dan is dat probleem opgelost. We zitten nu echter nog met het intensionele "betekent dat". Het is precies dat concept wat we nu juist willen ophelderden. Maar het probleem is oplosbaar volgens Davidson. Wat de theorie moet doen is voor elke structurele beschrijving van zin S uit een taal L , een zin specificeren die er de betekenis van geeft. M.a.w. wat we willen is een karakterisering van een eigenschap T van zinnen uit L zodanig dat een structurele beschrijving van S die eigenschap T heeft dan en slechts dan als p (waarin p hetzij S zelf is, hetzij een vertaling ervan)

"*s is T desda p*" ; gegeven in een metataal en wordt een T -zin genoemd.

Deze T eigenschap is dan de eigenschap "*is waar in L*", waarbij " s " de naam of beschrijving is van de zin S in taal L , en p de L -zin weergegeven in de metataal. Hier doet Davidson een beroep op Tarski's waarheidstheorie. Deze theorie is ontworpen om een formele karakterisering te geven van de wijze waarop waarheid in de taal functioneert.

⁶ Compositionaliteit is het gegeven dat betekenis en verwijzing van zin bepaald wordt door de betekenis en verwijzing van haar delen.

⁷ Recursief betekent in deze context dat door combinatie en uitbreiding van zinnen en zinsdelen een oneindige hoeveelheid zinnen kan worden geproduceerd.

⁸ In een extensionele betekenisstheorie zoals hij hier bedoelt is de betekenis van de uitdrukking, datgene waar het object naar verwijst. De betekenis van "Theaetetus vliegt" moet ontstaan uit de betekenis van "Theaetetus" en de betekenis van "vliegt", en deze te combineren. Maar dat is circulair daar in de specificatie van de betekenis van "vliegt" al verwezen wordt naar de betekenis van het geheel "Theaetetus vliegt" (vliegt, is hetgeen Theaetetus doet).

"Zo'n semantische theorie geeft een definitie van waarheidscondities van willekeurige zinnen van een taal, in termen van de wijze waarop de waarheidscondities van complexe zinnen afhangen van die van de samenstellende delen. [...] Het is een theorie in de formele technische zin van het woord ; Een stelsel van axioma's en afleidingsregels. Tarski's waarheidstheorie [T-theorie] geeft dus een axiomatische karakterisering van het semantische waarheidsbegrip. [Stokhof pp 118]^K "

Wat Davidson dus van een betekenistheorie verlangt is niets anders dan dat ze een specificatie geeft van de waarheidscondities van de taal. Deze vorm voldoet aan de eisen die Davidson er aan stelt; het geeft de betekenis van alle zinnen van de taal, is extensioneel (doet geen beroep op andere intensionele noties als "betekenis" of "betekent dat"). En het voldoet aan het criterium leerbaarheid, daar het aantal axioma's aan de hand waarvan de waarheidswaarde (betekenis) van elke zin kan worden afgeleid, eindig is.

Intersubjectiviteit wordt door Davidson verantwoord door een aanvullende theorie van interpretatie, een aangepaste variant van Quine's "*radicale vertaling*"⁹. Radicale interpretatie staat sprekers toe dat ze aan elkaar de houding van het voor waar houden van zinnen kunnen toeschrijven.

In het interpreteren van de taal, aldus Davidson, vooronderstellen we idealen¹⁰ van rationaliteit en adopteren we een "*principle of Charity*"¹¹, in het begrijpelijk maken van de uitspraken van sprekers. Davidson heeft dit vermogen van toeschrijven van voor waar houden nodig, immers om te komen tot een succesvolle opbouw van betekenissen moeten in T-zinnen aan beide zeiden van de "*biconditional*" ware zinnen staan. Het toekennen van betekenis aan zinnen overeenkomstig het T-theorie principe kan dus plaatshebben krachtens het vermogen om bij de ander de houding van het voor waar houden van een zin in diens taal te kunnen herkennen. Hoe verloopt nu het ontstaan van een onderling afgestemde communicatie? In de literatuur heb ik van John Holcombe het volgende illustratieve voorbeeld gevonden^L ;

" stel dat we twee talen hebben, één natuurlijke taal en één geformaliseerde. We zeggen in onze natuurlijke taal tegen een logicus die de vreemde geformaliseerde taal spreekt: sneeuw is wit. Dat is waar in onze taal. Hij antwoordt in zijn taal : zonnestrallen veroorzaken sneeuwblindheid. Dat is waar in zijn taal. Omdat beide talen waar zijn kunnen ze worden samengevoegd in een T-zin " Sneeuw is wit-in-natuurlijke taal is waar desda zonnestrallen veroorzaken blindheid-in-geformaliseerde-taal. Onze interpretator is "charitatief". Beiden, de logicus en de natuurlijke-taal-spreker staan in een sneeuwlandschap, zodat hun beweringen waarschijnlijk iets van doen hebben met elkaar. Zonder verdere conversatie zouden we kunnen veronderstellen dat zonnestrallen de vertaling is van sneeuw, net zoals het predikaat "veroorzaakt blindheid" een vertaling is van "is wit". Dat is wat Tarski's gedeeltelijke definitie zou suggereren. Maar verdere conversatie zou ons uit de droom helpen. Sneeuw gebruiken in een andere context zou geen "zonnestrallen" doen retourneren, maar iets anders. Uiteindelijk na een lange tijd, gegeven voldoende uitwisselingen waarbij woorden zijn betrokken die van belang zijn voor de context, en een interpretator met de juiste intenties, zouden we moeten arriveren bij "Sneeuw is wit-in-natuurlijke taal desda Sneeuw is wit-

⁹ Quine gebruikt het om de idee te testen hoe intersubjectiviteit tot stand kan komen tussen twee individuen die elk een voor de ander vreemde eigen taal spreken. Dit zou moeten plaatsvinden louter op basis van geobserveerd gedrag van de andere spreker, geholpen door de observatie van zintuiglijke stimulatie die aanleiding geeft tot dat gedrag. Quine's conclusie is dat we niet verzekerd kunnen zijn van succes. Feitelijk is er niet aan te ontkomen; Quine's "network theory of meaning" en zijn idee dat elke theorie (taal kan in zeker opzicht ook worden opgevat als een theorie) onderbepaald is door de feiten, veroordeelt mensen tot het spreken van een idiolect. Davidson past Quine's idee aan met als doel het spreken van idiolect te overwinnen.

¹⁰ Deze normatieve principes van rationaliteit kunnen niet worden geassimileerd in een louter wetenschappelijk discours. Toch zijn ze cruciaal, in de visie van Davidson, voor het menselijke, en voor het hebben van mentale toestanden. Toekennen aan agents van

- betekenissen aan uitspraken,
- intenties aan handelingen , en mentale toestanden zoals geloven, en verlangen

zijn allen onderworpen aan holistische verklaringen welke aannemen dat mensen voor het overgrote deel rationeel zijn en een globale coherentie bezitten in wat zij denken, zeggen e.d. [dict of phil Penguin pp 212]

¹¹ Principle of Charity is een principe dat een bepaalde interpretatie aanbeveelt: Als de uitspraak van een spreker op verschillende manieren kan worden begrepen, dan moet men degene prefereren die het aantal statements welke waar blijken te zijn maximaliseren. [2000, Penguin Dictionary of Philosophy , pp 91]

in-geformaliseerde taal. [...] Nu we een vertaling hebben voor sneeuw en wit , zouden we door moeten gaan met andere woorden..." [John Holcombe]

In het voorbeeld gaat het om de interpretatie van een uiting van een vreemde taal, maar dit geldt evenzo voor de uitingen van andere sprekers van onze eigen taal. Davidson's theorie geeft hiermee een mogelijke wijze waarop we de taal leren en competente taalgebruikers worden.

Was Wittgenstein een Davidsoniaanse filosoof?

De opvatting van de latere Wittgenstein over de betekenis van taaluitingen binnen een taalspel (context), valt samen met het correct kunnen gebruiken van deze taaluitingen in het betreffende taalspel.

Het kunnen volgen van, met de context variërende, regels voor correct gebruik van expressies lijkt op het eerste oog gegarandeerd te kunnen worden door de theorie van Davidson. Mits we eenmaal van deze theorie hebben geaccepteerd dat het een verklaring kan geven voor het leren gebruiken van taal binnen één type taalspel, zou het leren herkennen van verscheidenheid in contexten (taalspelen) en de daarbij behorende verscheidenheid in taalgebruikregels ook tot het leerproces kunnen behoren.

Maar laten we eens iets dieper op een vergelijking van hun beider opvattingen ingaan. Davidson maakt geen expliciet onderscheid in een diversiteit aan taalspelen. In al het taalgebruik geldt voor de betekenisbepaling van zinnen het uniforme criterium van de waarheidsvoorwaarde. Wil de betekenisopvatting van Wittgenstein compatibel zijn met die van Davidson dan zou Wittgenstein's betekenis van een zin (uitgedrukt in termen van zijn correcte gebruik), immer te identificeren moeten zijn met Davidson's betekenis van een zin (uitgedrukt in termen van zijn waarheidscondities). Het volgende zou dus voor al het taalgebruik moeten gelden;

- 1) Weten hoe we een zin moeten gebruiken impliceert dat we kunnen vaststellen onder welke omstandigheden de zin waar is.
 - Echter het begrijpen van taal, dwz weten hoe het in de uiteenlopende taalspelen correct te gebruiken (overeenkomstig de bij het betreffende taalspel behorende regels), valt in Wittgensteins optiek niet te reduceren tot een eenduidig begrip van waarheid.
- 2) Weten wat de waarheidsconditie is, impliceert een begrip van de taal t.a.v. het correct kunnen toepassen van de taal.
 - Maar we kunnen lang niet altijd de waarheidscondities van de door ons gebruikte zinnen vaststellen, terwijl we een zin toch zinvol lijken te kunnen gebruiken. Russel's logisch atomisme, waar de vroege Wittgenstein zich nog mee zou kunnen identificeren reduceert bepalende beschrijvingen tot existentiële zinnen, met een waarheidswaarde. Maar de latere Wittgenstein ontkent dat al het taalgebruik gereduceerd zou kunnen worden tot één uniform patroon zoals in het logisch atomisme. En hoe zit het met contexten waar de waarheid van zinnen helemaal niet ter zake doet. (Denk aan Donnellan's idee over referentieel gebruik van bepalende beschrijvingen.)

Een ander aspect waarom de benadering van Wittgenstein moeilijk Davidsoniaans genoemd zou kunnen worden, is vanuit het perspectief van Wittgenstein gelegen in de niet-constante betekenis van het concept "waar". "Waar" is een woord dat (als het er al een rol in speelt) afhankelijk van het taalspel waarin het wordt gebruikt, uiteenlopende betekenissen vertegenwoordigt (d.w.z. op zeer veel verschillende manieren wordt gebruikt). Waarheid in ethiek, in het recht, in de wiskunde of in de natuurwetenschap gehoorzaamt aan totaal verschillende regels. Waarheid is niet een gemeenschappelijke eigenschap van alle ware zinnen. Hoe kan het dan in een T-theorie opereren? Het wordt daarin verondersteld een uniforme functie te vervullen.

Een ander verschil tussen Wittgenstein en Davidson betreft het ontwikkelen van een formele betekenisstheorie voor de omgangstaal. De latere Wittgenstein geloofde niet in de mogelijkheid van een formele benadering van de omgangstaal. De omgangstaal was volgens hem niet te reduceren tot een formeel te beschrijven principe. Hij zou dan ook zeker niet Davidson's semantiek, gebaseerd op de formele waarheidstheorie van Tarski, hebben geaccepteerd. Zelfs Tarski twijfelde aan de mogelijkheid om zijn theorie toe te kunnen passen op de omgangstaal. Nog een verschil komt tot uitdrukking als we de posities van Davidson en Wittgenstein toetsen a.h.v. Dummet's formulering van de realist in de inleiding. Davidson zal als realist getypeerd

worden; hij moet de bivalentie van waarheidswaarde accepteren, hij postuleert geen “sense-data”, en in zijn visie is de taal niet bepalend voor het voor (on)waar houden van een zin omdat de waarneming van een “objectieve” wereld het cruciale “vaste” punt is in de driehoekstructuur (spreker_1, spreker_2, en externe wereld) waarop het systeem van interpretatie is gebaseerd¹². De latere Wittgenstein zal daarentegen als anti-realist geclassificeerd worden; hij kent aan vele verschillende taalspelen vele verschillende regels voor taalgebruik toe. De definitie van Dummet toegepast op een verzameling van verschillende taalspelen maakt dat het al dan niet voor waar houden van een zin bepaald wordt door het soort taalspel en dus door (het gebruik van) de taal.

Davidson's waarheidsconditionele semantiek tenslotte, lijkt een semantiek die voornamelijk van toepassing is op beschrijvende-, en bewerende zinnen. Wittgensteins bezwaar hiertegen is dat de uiteenlopende gebruikswijzen behorende bij de verschillende taalspelen tot één fundamentele gebruikswijze (die van het beschrijven en beweren) worden herleidt.

Dit alles bij elkaar genomen verschillen de visies van Wittgenstein en Davidson in mijn ogen op zulke wezenlijke punten dat ik niet zou kunnen concluderen dat Wittgenstein een Davidsoniaanse taalfilosoof is. Ik zal nu bekijken in hoeverre Wittgensteins visie beter in die van Dummet past.

Karakteristieken van de taalfilosofie van Dummet ;

In *"What is a Theory of Meaning"*^M beargumenteert Dummet dat Davidson's theorie niet voldoende inzicht geeft in de regels of procedures die een agent exploiteert in het omgaan met taal. Ik geef een beknopte schets hiervan. Allereerst sluit Dummet zich aan bij de visie van Davidson dat de beste methode voor het formuleren van de filosofische problemen die het concept "betekenis" omgeven, gelegen is in een betekenisstheorie voor de gehele taal,

"..dwz. een gedetailleerde specificatie van de betekenissen van alle woorden en zinnen vormende operaties van de taal, welke een specificatie van de betekenis levert van elke expressie en zin van de taal.."^N

Maar Dummet voegt daar aan toe: Zo'n betekenisstheorie heeft als taak,

" .. om een beschrijving te geven hoe een taal werkt, dwz. hoe sprekers communiceren...Een betekenisstheorie is een theorie van begrijpen; dwz. wat een betekenisstheorie moet geven is een beschrijving van wat het is wat iemand weet wanneer hij de taal kent, dwz. wanneer hij de betekenis van de expressies en zinnen van de taal kent."^O

Een betekenisstheorie voor een taal, zoals begrepen door Dummet, moet een verklaring kunnen geven van wat het is om de betekenis van **elke** zin van de taal te kennen. Zo'n kennen manifesteert zichzelf in het gebruik wat we van de zinnen maken. De betekenisstheorie moet beschrijven hoe deze kennis zich manifesteert.

Vervolgens onderzoekt hij of Davidsons waarheidsconditionele, en holistische betekenisstheorie daaraan voldoet. Het holistische aspect van Davidsons theorie houdt in dat de taal als geheel betekenis verleent aan individuele woorden in plaats van het omgekeerde geval. Dummet concludeert na enig argumenteren,

"In zo'n ..[theorie] kan er geen antwoord zijn op de vraag wat het begrip van een spreker van één enkel woord of zin constitueert.. Men kan alleen zeggen dat de kennis van de gehele waarheidstheorie resulteert in een vermogen om de taal te spreken, en met name in een geneigdheid zinnen ervan als waar te herkennen onder de voorwaarden die corresponderen met hetgeen door de T-zinnen worden medegedeeld ...Er wordt op geen enkele manier voorzien in het segmenteren van ...de vermogens [van de spreker] de taal als geheel, in te onderscheiden deelvermogens te gebruiken t.b.v. het begrijpen van individuele woorden, zinnen of typen van zinnen"^P

¹² "Davidson is van oordeel dat houdingen kunnen worden toegeschreven op basis van een driehoeksstructuur welke de interactie vereist tussen op zijn minst twee schepselen, alswel de interactie tussen elk schepsel en een verzameling van gemeenschappelijke objecten in de wereld"
[#http://plato.stanford.edu/entries/davidson].

Dummet concludeert aan het eind van het paper dat een presentatie zoals die van Davidson's theorie het aan verklarend vermogen ontbreekt, tenzij het begrijpen van de individuele proposities van de theorie (de taal) wordt verklaard in termen van een specifiek praktisch vermogen van de spreker. Met deze laatste opmerking bedoelt hij een aanvullende theorie welke feitelijk al niet meer thuis hoort in de taal filosofie, doch in de cognitieve wetenschap¹³.

Dummet legt tot slot nog de stelling neer (zonder deze verder te verdedigen) dat de acceptatie van holisme moet leiden naar de conclusie dat elke systematische betekenistheorie onmogelijk is. Davidson's theorie is wat hij noemt een sobere betekenistheorie, weke getypeerd wordt door het gegeven dat de spreker het object kent waar de naam naar verwijst.

"Ik concludeer derhalve dat een betekenistheorie overeen moet stemmen met een atomaire of in ieder geval moleculaire opvatting van taal. Niet een holistische. En dat het een volbloed theorie moet zijn [dwz.] het moet een expliciete beschrijving kunnen geven niet alleen van wat ieder moet weten ten einde de betekenis van elke gegeven expressie te kennen, maar ook wat het hebben van die kennis constitueert."^Q

Dummet besluit dat zo'n betekenistheorie niet kan worden gegeven in termen van de waarheidsconditie van een zin, maar laat dat in zijn paper verder onbesproken.

Daarom ter aanvulling daarop nog het volgende; Volgens Dummet komen degenen die het principe van bivalentie aanhangen, (Davidson dus), in de problemen met onbeslisbare zinnen. De verdedigers van bivalentie identificeren de betekenis van een zin met zijn waarheidswaarde, en moeten derhalve beweren dat we kunnen vatten wat het is voor een waarheidsconditie om van toepassing te zijn, zelfs als er geen manier is (wat het geval is bij onbeslisbare zinnen) waarmee dit vatten kan worden getoond.

Dummet beweert daarom dat een houdbare betekenistheorie in plaats daarvan de betekenis van een zin moet identificeren met een of andere eigenschap van zijn gebruik. Hij beschouwt daarbij verschillende manieren waarop deze vereiste kan worden bevredigd. Eén manier is de betekenis van een zin te laten bepalen door wat telt als een verificatie¹⁴ van de zin (Niet te verwarren met het principe van de Logisch positivisten) Op deze wijze arriveren we bij een anti-realisme wat zekere gelijkenissen vertoont met een generalisatie van de intuitionistische positie in de wiskunde. Elke bewering en elke beschrijving is alleen gerechtvaardigd als er voldoende grond voor wordt gegeven.

Was Wittgenstein een anti-realist zoals Dummet?

In hoeverre mogen we stellen dat de latere Wittgenstein de kenmerken heeft van een anti-realistische filosoof, zoals Dummet? Een overeenkomst vinden we in de filosofische kijk op de wiskunde,

"In de filosofie van de wiskunde was de latere Wittgenstein een tegenstander van het idee dat we objectieve waarheid ontdekken. Elk systeem dat we lijken te vinden is ultiem onze eigen constructie; De

¹³ Larson en Segal hebben zo'n aanvullende theorie voor Davidsons theorie geschetst waarin het praktisch vermogen van individuele sprekers om individuele proposities van de taal te kunnen begrijpen zou worden verantwoord. Het betreft een programma waarin Davidsons semantiek is geformaliseerd. Hun schets is een cognitivistische benadering welke uitgaat van een "computationele" benadering, waarin sprake is van een mentale taal als metataal. Dat is een moderne vorm van mentalisme en zoals we nu weten past dat niet in Wittgensteins opvattingen.

¹⁴ Verificationisme, als een betekenistheorie wordt gewoonlijk geassocieerd met Michael Dummet. Wil men in deze visie een bewering accepteren als zijnde waar, dan moet men hiervoor voldoende grond hebben. In het geval van de mathematica, accepteren we een statement als waar desda als we denken dat een bewijs voorhanden is. In andere soorten van onderzoek kan het voorkomen dat we geen strikt bewijs hebben, maar andere vormen van garantie kunnen een gelijkaardige functie vervullen. In het algemeen gezegd kan het waar zijn van beweringen alleen worden geaccepteerd als we voldoende bewijs hebben om inhoud ervan te kunnen garanderen. Het kan gebeuren dat het een geven statement p alswel ~p aan een gegarandeerde verdedigbaarheid ontbreekt. Goldbach's vermoeden is een duidelijk voorbeeld. Als waarheid wordt begrepen in termen van gegarandeerde verdedigbaarheid, zullen er beweringen zijn die we noch als waar noch als onwaar accepteren, als de beweringen niet door een goede grond kunnen worden gesteund. Derhalve, heeft in deze verificationistische visie de wet van de bivalentie (principe dat er exact twee waarheidswaarden, waar en onwaar, zijn) geen algemene toepassing. [*Dict of Phil. Penguin Pp 590*]

schijn van objectiviteit is alleen het gevolg van de procedures welke natuurlijk tot ons komen en dan worden versterkt door rigoureuze training."^R

Deze visie vertoont gelijkenissen met het anti-realisme van Dummet en het intuïtionisme. In het intuïtionisme worden wiskundige objecten als constructen van de geest beschouwt. Derhalve kunnen wiskundige uitspraken alleen worden geaccepteerd als er een constructief bewijs voor kan worden geleverd. Relevant is wel dat Wittgenstein het bestaan van een mentale representatie van een wiskundig object (als zijnde de misvatting van het augustiniaanse beeld) niet zou hebben geaccepteerd. Betekenis is in zijn optiek het correcte gebruik van de symbolen, en begrijpen van de betekenis is geen mentale toestand maar een correct kunnen toepassen van regels in het betreffende taalspel.

Men zou een tweede parallel tussen Wittgenstein en Dummet kunnen herkennen in hun opinie over de juiste filosofische methode. Stokhof constateert,

"...volgens Wittgenstein kan de filosofie geen stellingen of verklaringen produceren, ook niet louter van conceptuele aard. Filosofische analyse is primair een "beschrijvende" bezigheid die tot doel heeft om problemen en misverstanden op te lossen door een overzicht te geven van hoe onze taal en wat daarmee samenhangt feitelijk functioneert. Voorbeelden zijn daarin wezenlijk. Het zijn niet concrete gevallen van iets algemeners, ze dragen het volle gewicht van de analyse.[Stokhof pp 247-248] "

Er is voor Wittgenstein in de filosofie geen plaats voor (speculatieve) theorievorming. Alleen beschrijvingen van de uiteenlopende wijzen waarop we de taal gebruiken behoort tot het domein van de taalfilosofie. De beschrijvingen zouden we dan kunnen beschouwen als een verslag van dat wat zichzelf mededeelt. *"Filosofie legt ons alles voor, doch deduceert niets... Omdat alles open ligt om door ons te worden gezien is er niets om te verklaren [Wittgenstein, Phil. Unt. 126]"* Ook de anti-realist Dummet vraagt om expliciete beschrijvingen, *"Een betekenis theorie is een theorie van begrijpen; dwz. wat ..[ze].. moet geven is een beschrijving van wat het is wat iemand weet wanneer hij de taal kent dwz. wanneer hij de betekenis van de expressies en zinnen kent. ["What is a theory of meaning" pp. 131].*

Maar waar bestaat dat kennen en begrijpen, waar Dummet hier aan refereert, eigenlijk uit? In zijn paper "What is a Theory of Meaning" is hij niet geheel duidelijk over wat hij nu met begrijpen en kennen van betekenis bedoelt. Hij spreekt over *"To know a language is to be able to employ a langue"*.

Wittgenstein verstaat onder het begrijpen van de betekenis van een expressie niet het kennen van een of andere mentale inhoud (een weten dat) betreft, maar het hebben van *"know how"* (een vaardigheid) dwz. een correct weten te gebruiken van een zin in een gegeven context. Voor Wittgenstein is begrijpen van de betekenis van een expressie het praktische vermogen de expressie correct te kunnen gebruiken.

Dummet zegt wel ergens waar hij de term *"propositie"* (de expressie kennen die door de zin wordt uitgedrukt) gebruikt om het te onderscheiden van de term *"zin"* (weten dat een zin waar is), dat *"In het gebruiken van de fraze '...proposition' ik niet de bedoeling heb een propositie als [mentale?] entiteit te erkennen". [Dummet P 138].* Dat zou er op kunnen wijzen dat Dummet zich niet wil commiteren aan de opvatting van betekenis als een (mentale) entiteit.

Elders^S lees ik dat Dummet een betekenis theorie heeft waarbij een expressie een kern van verwijzing heeft en een schil van betekenisinhoud. Als kennen van deze betekenis gelijk staat aan kennis die louter bestaat in het correct weten te gebruiken van expressie, dus in de vorm van een "know how", (dus niet kennis in een propositionele zin, een "know that") dan is dat aspect in zekere zin compatibel met de visie van de latere Wittgenstein, die begrijpen van de betekenis van een expressie uitlegt als weten hoe je een expressie moet gebruiken. Voor Dummet geldt dan net als bij Wittgenstein, dat je pas een beeld van semantiek krijgt, als je beschrijft hoe expressies in hun verschillende toepassingen (taalspelen) worden gebruikt. Maar als *"begrijpen van"* voor Dummet gelijk staat aan het kennen van een betekenisinhoud in propositionele zin, ("know that"), dan gaat het hier om het hebben van een mentale representatie. In de visie van Wittgenstein is de relatie tussen begrijpen als mentale toestand en de uiterlijke manifestatie ervan, vergelijkbaar met de relatie tussen een mentale representatie en de

toepassing ervan. Dit getuigt weer van een Augustiniaans beeld van betekenis, een beeld waarin in het waarnemen, spreken, toehoren e.d. sprake is van een opdeling in binnen- en buitenwereld. Zoals we hebben gezien richt Wittgenstein zijn pijlen in zijn tweede periode op de erfenis van Descartes, die een onderscheid aanbracht tussen binnen- en buitenwereld. De idee van zo'n opsplitsing leidt tot consequenties die onlogisch zijn. Derhalve elimineert Wittgenstein in zijn betekenisstheorie "denken" in de driehoeksrelatie "taal-denken-werkelijkheid". Niet dat hij meende dat het mentale niet bestond, het was alleen dat het geen wezenlijke rol kon spelen in een adequate theorie over de wijze waarop betekenis tot stand komt.

Spreken over begrijpen als over het vatten van een entiteit is misleidend. Begrijpen is het correct kunnen toepassen van regels voor het gebruik van expressies in de betreffende context, en niets meer. Spreken over talige expressie (de veruitwendiging) en een mentaal proces wat daarmee vergezeld gaat of daaraan vooraf zou gaan, is wat later Ryle een "categorische fout" zou noemen. Denken of begrijpen is niet één of andere mentale toestand of proces (zgn. niet direct toegankelijk voor ons) wat voorafgaat aan een veruitwendiging (de [taal]handeling) of het begeleidt, maar het is de (taal)handeling, en dat is alles wat er is. Beweer je het eerste dan ben je weer in de val van het misleidende augustiniaanse beeld getrapt. Laat je niet misleiden; "everything is open to view".

Conclusie

Ik heb de betekenisstheorieën van Davidson en Dummet globaal besproken en vergeleken met die van de latere Wittgenstein. De Tractatus van de vroegere Wittgenstein vertoont nog de traditionele kenmerken van het augustiaanse beeld van betekenis; betekenisatomisme¹⁵, het functionele primaat van verwijzingen¹⁶ en compositionaliteit¹⁷. Davidson's hollistische extensionele betekenisstheorie geeft het betekenisatomisme op. Maar wat blijft is de verwijzende rol van woorden al is het dan een verwijzing als functie van de waarheidsvoorwaarde.

Betekeningen van woorden (weliswaar alleen binnen de context van zinnen) worden door alle taalgebruikers gedeeld mits radicale interpretatie dit kan garanderen. De betekeningen van de woorden zijn de objecten en feiten in de externe wereld waarnaar de woorden verwijzen. Dit maakt dat betekenis in zeker opzicht onafhankelijk van ons denken bestaat, zodat we Davidson als een realist kunnen typeren.

Dummet, die geïnspireerd is door zowel Wittgenstein als Frege, heeft van de latere Wittgenstein de idee overgenomen dat betekenis voor een deel begrepen moet worden in de verschillende wijzen waarop taal in de diverse contexten kan wordt gebruikt. Maar Dummet lijkt niet helemaal afstand te kunnen doen van de idee van Frege dat er zoiets moet zijn als betekenisinhoud ("Sinn"). Betekenis kan niet alleen bepaald worden door de context. Er moet toch een component zijn dat los van de context inhoud geeft aan uitdrukkingen. Een component welke kan (en moet) worden gevat wil men gebruik kunnen maken van woorden en zinnen. Voor de latere Wittgenstein ligt in zo'n opvatting het gevaar besloten dat we weer een onderscheid gaan maken tussen binnen- en buitenwereld. Dat Cartesiaanse beeld is verwarrend en inconsistent. Betekenis van een expressies is niet een of andere mentale entiteit of iets in de objectieve ruimte maar is de conventie van zijn gebruik. Begrijpen van betekenis is het vermogen op correcte wijze de regels kunnen volgen die bij het gebruik van die expressie in die specifieke context horen. Er zijn daarbij vele soorten contexten elke met hun eigen gebruiksregels voor een expressie. De betekenis van talige expressies varieert met de diversiteit aan functies die expressies in de variëteit aan praktijken en gebruiken hebben. Betekenis bestaat daarmee nooit helemaal onafhankelijk van ons handelen. Wittgenstein's filosofie van de tweede periode kunnen we, zoals we eerder ook al aan de hand van Dummet's formulering van "de realist" hadden gedaan, derhalve bestempelen als een anti-realisme. Om dus een antwoord te geven op de vraag in de titel; het lijkt gerechtvaardigd vast te stellen dat de latere Wittgenstein geen Davidsoniaanse taalfilosoof maar een anti-realist was!

¹⁵ In een betekenisatomisme zijn woorden de primaire eenheden van betekenis.

¹⁶ In een primaat van verwijzingen is er één manier waarop woorden betekenis hebben, namelijk door te verwijzen naar dingen in de werkelijkheid.

¹⁷ Met compositionaliteit bedoelen we dat de betekenis van een zin ontstaat door combinatie van de betekeningen van de eruit samengestelde woorden.

Literatuuropgaven en aanvullende opmerkingen

^A 5-1-2006; #http://plato.stanford.edu/entries/davidson/

^B Curd M & Cover J "Philosophy of Science" 1998, New York, Norton & Company , pp 1066

^C **Semantisch realisme** is de visie dat elke beweerzin waar danwel onwaar is, zelfs als er geen manier voor ons is om te weten of het statement danwel waar danwel onwaar is. Dwz het principe van bivalentie wordt geaccepteerd. (Voorbeeld is het logisch atomisme van Russel). De hierin tegenovergestelde visie is het anti-realisme. Het heeft een prominente verdediger in Michael Dummet. Hij verwerpt het principe van bivalentie; het is betekenisloos om te praten over waarheden die op geen enkele manier kunnen worden geverifieerd. Van een statement kan niet worden gezegd dat het waar of onwaar is tenzij er in principe middelen beschikbaar zijn voor ons door welke zijn beweringen of ontkenningen kunnen worden gegarandeerd. [Dictionary Of Philosophy, Penguin, pp 472-473]

^D Wittgenstein L. "Tractatus Logicos Philosophicus" 2002, Amsterdam Atheneum. Vertaald door Hermans

^E Wittgenstein L. "Some Remarks on Logical Form", 1929, in Ludlow, Peter *Readings in the philosophy of language life*. Cambridge: M.I.T. Press ,1997, p 209-215

^F Tractatus pp 211

^G Wittgenstein L. "Excerpt from the Blue and Brown Books" Some Remarks on Logical Form", 1958, in Ludlow, Peter *Readings in the philosophy of language life*. Cambridge: M.I.T. Press ,1997, p 31-47

^H Wittgensteins aanval op het Mentalisme

In het mentalisme is de relatie taal-denken primair. De betekenis wordt primair gerelateerd aan de inhoud en structuur van ons denken. Betekenis valt samen met mentale inhoud, het idee of de gedachte. Mentalisme maakt een onderscheid tussen publieke taal en het denken. Dit wordt geïllustreerd in de onderstaande figuur welke het proces van linguïstische communicatie in het mentalisme toont.



Hoe ontstaat hierin de relatie tussen taal en werkelijkheid, en op welke wijze wordt het aspect van intersubjectiviteit verantwoord. Wat het laatste betreft, is het bewustzijn van een individu privé, in de zin dat het voor anderen alleen indirect (via taaluitingen) toegankelijk is. Maar als betekenis nu samenvalt met mentale inhoud, en dus essentieel aan het individu gebonden is, wat garandeert dan dat zijn taaluitingen voor anderen begrijpelijk zijn? Het antwoord moet zijn dat verschillende individuen op ongeveer dezelfde wijze hun "prive" mentale inhouden ontlenen aan dezelfde buitentalige niet-mentale werkelijkheid. Hoewel er twee verschillende epistemologische visies zijn die het mentalistische uitgangspunt concreet invullen, namelijk het empirisme en het rationalisme, zal ik me beperken tot de empiristische invulling om de bovengenoemde vragen over de taal-werkelijkheid relatie en intersubjectiviteit te beantwoorden. In het empirisme is de primaire bron van kennis de zintuiglijke waarneming. Elke zintuiglijke waarneming levert impressies (Russel noemt het sense-data) gedifferentieerd in tijd en ruimte. Ideeën ontstaan nu uit impressies door een proces van abstractie waarin het ontgaan wordt van de tijd-ruimtelijke context. Het verband tussen Taal, mentale inhoud (idee) en werkelijkheid in het empiristische mentalisme wordt in het volgende figuur geïllustreerd.

Werkelijkheid		Mentaal domein		Taal	
Object	→	Impression (sense data : Russel) (Sensation : Mach)	→ proces van abstractie	Idee (=bewustzijnsinhoud) is of een afbeelding van de werkelijkheid, of daaruit samengesteld)	woord staat voor idee. (Betekenis van woord = mentale inhoud)

De relatie tussen idee en woord is onmiddellijk terwijl deze tussen woord en object wordt bemiddeld door de idee. Het losmaken van ideeën via abstractie, van de individuele zintuiglijke impressie van concrete objecten was nodig om ideeën zo algemeen te maken dat ze ook op andere dan de feitelijk toestand van de werkelijkheid van toepassing kunnen zijn. Maar dit verbreken van de relatie tussen idee en object veroorzaakt een probleem. Wat is het dat in een idee bepaalt dat het in een gegeven situatie van toepassing is.

Een voorbeeld ; Stel A zegt tegen B "geef me de blauwe schotel eens even aan". In de mentalistische opvatting gebeurt het volgende; B "zoekt op" welk idee hoort bij elk van de verschillende woorden ("blauw",

"schotel", etc.), en past deze ideeën vervolgens toe op verschillende objecten tot hij er uiteindelijk één vindt dat eraan voldoet. Hier wordt dus voorondersteld dat er twee verbanden zijn; tussen woorden en ideeën, en tussen ideeën en objecten.

Beiden zijn in een uitleg van betekenis voor het mentalisme problematisch.

Voor wat betreft de relatie tussen woorden en ideeën wordt verondersteld dat de relatie tussen woorden en betekenis conventioneel zijn. Dat wil zeggen dat een woord een bepaalde betekenis heeft in het algemeen geen intrinsiek kenmerk is van het woord of de idee. Dan moet je dus de gedachte los kunnen maken van de publieke manifestatie. Maar dat gaat helemaal niet zoals blijkt uit een gedachte experiment wat Wittgenstein ons laat doen in "Philosophische untersuchungen" ;

"Doe het volgende experiment: zeg en bedoel ("mean") een zin, bijvoorbeeld "het zal morgen waarschijnlijk regenen". Denk nu dezelfde gedachte weer, bedoel wat je zojuist bedoelde, maar zeg niets (nog luidt, noch in jezelf). Als denken dat het morgen regent vergezeld gaat van zeggen dat het morgen zal regenen, verricht dan de eerste activiteit en laat de tweede activiteit weg. Als denken en spreken in een onderlinge relatie stonden als die van woorden en de melodie van een lied, zouden we het spreken weg kunnen laten en het denken kunnen doen zoals we de wijs zingen zonder de woorden" [Wittgenstein]

Voor wat betreft het verband tussen ideeën en objecten lijkt de aannamen te zijn dat ideeën "self applying" zijn. (dwz met het idee zijn ook de toepassingscriteria gegeven). Maar zo'n uitleg is niet erg verhelderend en lijkt volgens Wittgenstein ook niet een werkelijke rol te vervullen, zoals Wittgenstein in "The Blue and Brown Books" zegt; *"Als we in gedachte houden de mogelijkheid van een beeld, welke ofschoon correct is, maar geen gelijkenis toont met het object, dan is de interpolatie van een schaduw [de idee als mentaal beeld] tussen de zin en de werkelijkheid zinloos."*

Het postulaat van een idee die bemiddelt tussen uitdrukking en werkelijkheid is niet nodig. Het is wat Wittgenstein noemt "an idle wheel". *"Iemand zegt tegen je 'wat is de lucht blauw vandaag'. Wat doe je dan? Vergelijk je de kleur van de lucht met een kleurenstaal ergens in je hoofd? [Philosophische untersuchungen, Wittgenstein]"* De betekenis begrijpen van het woord "blauw" is niet het voor de geest halen van een mentaal beeld, een blauw vlak, maar het kunnen gebruiken van de term "blauw", en dat is alles wat er is. In Philosophische Untersuchungen gaat Wittgenstein verder om aan te tonen dat het mentalistische beeld van taal inconsistent is. Elke uitdrukking is in eerste instantie alleen een object; een klankpatroon of een patroon van lijnen. Zo'n object functioneert pas als uitdrukking van een taal als er een betekenis mee wordt verbonden, als het wordt geïnterpreteerd.

Beschouwen we nu die betekenis als een tweede object, namelijk een mentaal object, dan hebben we de eerste fatale stap gezet. Want dat mentale object moet op zijn beurt worden geïnterpreteerd, en als ook die interpretatie tot het mentale behoort, zoals het mentalisme wil, is daarop weer dezelfde redenering van toepassing. [Deze tekst is een compilatie samengesteld uit literatuur in deze literatuuropgave]

^I Davidson Donald "Truth and Meaning " Some Remarks on Logical Form", 1967, in Ludlow, Peter *Readings in the philosophy of language life*. Cambridge: M.I.T. Press ,1997, p 89-107

^J Davidson 1967, pp 93

^K Stokhof Martin "Taal en Betekenis, Een inleiding in de taal filosofie" 2000, Amsterdam Boom. 1997, p 108-111

^L Holcombe John 09-01-06 ; #<http://www.textetc.com/theory/donald-davidson.html>

^M Dummet Michael "What is a Theory of Meaning" , 1975, in Ludlow, Peter *Readings in the philosophy of language life*. Cambridge: M.I.T. Press ,1997, p 129-155

^N Dummet 1975, pp 129

^O Dummet 1975, pp 129

^P Dummet 1975 ,pp 147

^Q Dummet 1975, pp 154

^R Mautner Thomas , "Dictionary of Philosophy", 2000, Penguin references, pp 603

^S 5-1-2005, "*Analytical Philosophy*"; #<http://www.textetc.com/theory/analytical-philosophy.html>